

-ele [1] lâhikası :

-a{a):

ard-a{a

-re, -ri [2] lâhikası.

-ra):

doñ-ra

-ri):

....

-ru):

yum-ru (veya yumr-u?)

-de(?), -di (ti) [4] lâhikası.

-da(ta):

yarın-da,

tañ-ta (şark Türkçesi: tañta-sı gün);

-dı (ti):

bas-dı, sımız-dı,

du (tu):

şuy-tu,

-ele):

....

-re):

....

-ri):

iğ-ri, siv-ri (sivel-mek),

-rū):

.... [3].

de (te):

er-te (mk. erte-si), ören-de (B. de M.), veya eski Osm. örân-dū «choix, désignation, choisi»;

-di (ti):

türe-di, tut-di (acaba lâhika idi mi?),

el-ti (Sami Bey'e göre).

-dū (tü):

düğ-dū [5].

-di lâhikası hakikatte şahıslı fiilcil siygalar (şuhudî mazinin müfret gaibi) olan isimlerde de bulunur :

de-di ko-du «potin»;

imam bayıl-dı «propement : l'imam s'en est pâmé; nom d'un plat d'aubergines à l'huile»;

hünk'âr beyen-di «propement : le souverain l'a trouvé à son goût; sorte de rôti aux aubergines; ve bey beyen-di adlı bir çeşidi de olan çiçek adı «nom d'une fleur dont une autre variété s'appelle bey beyen-di»;

[1] $\frac{لا -a{a}}{أ -ele}$ yerine. A.U.E

[2] $\frac{لا -ra}{أ -re} \times \frac{لا -ri}{أ -ri} \times \frac{لا -ru}{أ -rū}$ yerine. A.U.E

[3] Bunlara şu misaller de katılabilir : (ne-re?), iç-re; taş-ra, son-ra, A.U.E

[4] $\frac{ا(ت) -d(t)a}{ا(ت) -d(t)e} \times \frac{ا(ت) -d(t)ı}{ا(ت) -d(t)i} \times \frac{ا(ت) -d(t)u}{ا(ت) -d(t)ü}$ yerine. A.U.E

[5] Bunlara şu misallerle katılabilir :

-da (ta): bal-ta, or-ta, hay-ta, ağ-da, ar-da, kon-da, yon-da, fun-da, man-da, (= ban-da, ban-mak?); hovar-da, kıran-ta, kora-da;

-de (te): kül-te, gün-de, göğ-de, iğ-ae, güğen-de, eniş-te;

-de (ti): sın-dı, ak-tı, ik, (ek)-ti, ve belki yik-ti, eğ-di, ikin-di, eğre-ti, man-tı, mıymın-tı, soyman(ı)tı, lağır-dı, bas-tı;

-di (ti): tümbel-ti, teyel-ti, kümel-ti, kümbel-ti, pin-ti.

-du (tu): yur-du, or-du, buyur-du, buyrul-tu, çor-tu;

-dū (tü): öñür-dū. A.U.E

külbas-tı «grillade»;

toprak bas-dı veya *kaldırım basdı* «droit d'entrée, barrage»;

Mk. *dağ-lar-ı bas-dı kiraz* = «cri des marchands de cerises»; (Asıl mânası: «cerises qui pèsent sur les branches à les rompre»).

Şuhudi «déterminé» mazinin teme alâmeti olan *-di* lâhikası ile, ililin isimcil siygası olan *-dik*, ve *kol-tuğ* «aiselle, fauteuil» *yas-tık* «oreiller», (Mk. *yası, yastı, vs.*); *kös-tek* «entraves, chaîne de montre»; (mk. D.L.T. كسماك *küsür-māk*, A.U.E) «entraver (un cheval)» gibi bir takım isimden türeme kelimelerde izleri görülüre benzeyen katmer vokalleşli (§ 156, zeyl) *-tağ* arasında ne gibi münasebetler bulunduğunu araştırmak yerinde bir şey olur.

Buraya şu lâhikanın katılması da uygun olur:

$$\frac{اق(ت) > -d(t)ak}{ك(ت) > -d(t)ek} \times \frac{(ت)دق(دق) > -d(t)ık}{(ت)دك(دك) > -d(t)ik} \times \frac{وق(ت) > -d(t)uğ}{ك(ت) > -d(t)ük} \text{ lâhikası.}$$

bk. *d(+)*ak lâhikası.

d(t)ak):

bar-dak, yar-dak, bağır-dak, bağıl-dak, kun-dak, bal-dak, sağ-dak, kal-tak;

d(t)ık):

yan-dık, yas-tık, an-dık, sal-tık;

-d(t)uğ):

kar-tuğ, kol-tuğ, burun-duğ.

-t veya *-it* (*-et?*) [1]:

at):

...

it):

yaş-it, argıt (mk. *argaç*) mk. § 1349, haşiye 1);

-ut):

kav-ut;

t):

ayır-t, goğur-t; kuru-t;

-d(t)ek):

yel-tek, pel-tek, kös-tek, mer-tek, ör-dek, öz-dek, böğür-dek, çekir-dek;

-d(t)ik):

çel-tik (*çal-tık?*) *çim-dik, siğ-dik*. (A.U.E);

-d(t)ük:

...

-et):

...

-it):

bin-it (*Kam.* tercümesi I, 148); *g'eç-it*;

üt):

düş-üt,

t):

... [2].

$$[1] \frac{ا > -at}{ت > -et} \times \frac{ت > -it}{ت > -it} \times \frac{و > -ut}{ت > -üt} \text{ yerine. A.U.E}$$

[2] Şu misaller de katılabilir:

at) *sav-at, pus-at, bay-at, burk-at* (eski), *kan-at, tok-at, kob-at*;

et) *öl-et, öğ-et, bağ-et*;

it) *çaş-it*;

it) *seb-it* (= şimdiki tevidimizle *sev-it* olabilir) aşk mabudu Venüs: Kut. Bilig.

ut) *bul-ut, çap-ut, kork-ut, um-ut, kav-ut, avur-t*;

üt) *öğ-üt, söğ-üt, öğür-t*. (zügürt belki: *soy-gur-t?*) A.U.E

-il, -el [1] lâhikası :

-al):

kaṅg-al (kañ dan), çat-al, argıd (argad)

-al, (Bk. Sami Bey : argıd),

-ıl):

kaṅb-ıl (B. de M., Mk. kaṅbour),

-u):

burg-ul (ve buğur) (burk-mak, bur-
gul-mak), çap-ul, tomb-ul;

-l):

kaṅpa-l;

-dil [3] lâhikası :

-dil):

...

-du):

...

bk. -sel, -sil lâhikası.

-sel, -sil [5] lâhikası.

-sa):

ay-sa, kum-sa,

si):

...

sa):

yok-sa

-el):

düg'-el (mk. düğüz),

-il):

...

-ül):

çök-ül, öng-ül (mk. öngü) [2];

-l):

...

-dil):

...

-dül):

ön dül [4].

-sel):

...

-sil):

...

-sül):

... [6]

[1] $\frac{ا ا -a\{ } }{ا -el} \times \frac{ا -i\{ } }{ا -il} \times \frac{ا -u\{ } }{ا -ül}$ yerine. A.U.E

[2] Şu misaller de katılabilir :

a) çok-al, sak-al, kar ' top-al, kav-al;

el) çep-el, tiğ(teğ)-el, çök-

ıl) ağ-ıl, çak-ıl, kız-ıl, yaş-ıl, (yeşil), bıç-ıl;

il) siğ-il;

ul) oğ-ul;

ül) yönğ-ül (eski), gön-ül. A.U.E

[3] $\frac{ا(ت) -d(t)a\{ } }{ا(ت) -d(t)el} \times \frac{ا(ت) -d(t)ı\{ } }{ا(ت) -d(t)il} \times \frac{ا(ت) -d(t)u\{ } }{ا(ت) -d(t)ül}$ yerine. A.U.E

[4] Bunlara şu misaller de katılabilir : part-al, pest-il. A.U.E.

[5] $\frac{ا -sa\{ } }{ا -sel} \times \frac{ا -si\{ } }{ا -sil} \times \frac{ا -su\{ } }{ا -sül}$ yerine. A.U.E

[6] Bunlara şu misaller de katılabilir : gün-sel, ay-sel, bay-sa, soy-sa (bu son ikisi aysel, günseli den aşınma da olabilir).

Lehçemizde s leri c ye çevrilmiş olanları daha çoktur :

aç-çıl, kır-çıl, kök-çül, ben-cil, adam-cıl, balık-çıl, tavşan-cıl. vs.

Buraya -şın -çın lâhikaları da katılabilir :

ar-şın, kur-şın, gök-şün;

bağ-çın, dokur-can. A.U.E

-ma [1].	
-ma):	-mel,:
sağ-ma (veya : sağ-man);	...
mu):	mil,:
...	...
mu):	mül): [2].
ez, [i]z [3] lâhikası :	
-az): bağ-az, burun-az, tıkn-az, pa -az,	ez):
(Sami Bey'e göre), yañ-az;	...
-ız): ya ñ-ız (mk. eski türkçe ya ñ-u ğ)	-iz):
«individu, homme», tı ğ-ız;	deñ-iz (Sami Bey'e göre);
-uz):	-üz):
ğud-uz, top-uz, yav-uz;	düğ-üz (mk. düğel);
-z	-z):
...	iki z [4].

$$[1] \frac{\text{مال} -ma|}{\text{مل} -mel} \times \frac{\text{میل} -mil}{\text{میل} -mil} \times \frac{\text{مول} -mul}{\text{مول} -mül} \text{ yerine. A.U.E}$$

[2] Buna şu da katılabilir: may - mul.

Yine buraya şu lâhikayı katmak ta yerinde olur :

$$\frac{\text{كُل} -k(g)a|}{\text{كل} -k(g)el} \times \frac{\text{كَيْل} -k(i)|}{\text{كَيْل، كَيْل} -kil} \times \frac{\text{كَوْل} -k(u)|}{\text{كَوْل، كَوْل} -kül} \text{ lâhikası.}$$

-k(g)a):	-k(g)el):
tut-ka ;	en-gel;
-k(g)il):	-k(g)il):
...	ıç-kil, iş-kil, cin-gil, ez-gil;
k(g)u):	-k(gül)
çapa-ğul, kara-ğul, yasa-ğul;	pūs-kül, öñ-gül;
	(D. L. T) üç-gül, tört-kül. A.U.E

$$[3] \frac{\text{از} -az}{\text{ز} -ez} \times \frac{\text{یز} -iz}{\text{ز} -iz} \times \frac{\text{وز} -uz}{\text{وز} -üz} \text{ yerine. A.U.E}$$

[4] Bunlara şu misaller de katılabilir:

az(s)) kurn-az, ay-az, al-az, tın-az, yob-az, ta| -az, tırk-az, ayla-z, kurga-z
yañ-az;

ez) çam-ez, güğ-ez, kel-ez;

ız) sak-ız, ağ-ız, yağ-ız;

iz) tit-iz, sem-iz, gen-iz, ben-iz, tem-iz beş-iz;

uz) ag-uz, uc-uz, boyn-uz, kop-uz, ay-uz, dom-uz, ağ-uz, ka|a-ğuz;

üz) üç-üz, dörd-üz, ök-üz, göğ-üs;

z) al|tı-z; yedi-z (tıp edebiyatı 47 beşiz, 6 altız, 1 yediz kaydetmiştir. - Dr. N. Aydın

Ayberk'in bir yazısında). A.U.E

-diz lâhikası: [1]

-diz):

tumba-diz;

-duz):

...

-diz):

...

-düz):

-gün-düz [2].

bk. din lâhikası.

-din [3] (?) lâhikası.

-dın):

...

-dun):

...

-din):

iğ-din):

-dün):

...

-ven (?) lâhikası.

-van):

gay-van;

-ven):

... [4].

-ir [5] lâhikası.

ar):

...

-ir):

kıs-ır, çiğ-ir;

-ur):

-pot-ur, soğ-ur, çuk-ur;

-er):

...

-ir):

...

-ür):

öñ-ür [6].

$$[1] \frac{\text{دیز} -diz}{\text{دیز} -diz} \times \frac{\text{دوز} -duz}{\text{دوز} -düz} \text{ yerine. A.U.E}$$

[2] Bunlara şu misaller de katılabilir: yıl-diz, gal-diz, bal-diz. çuval-diz? A.U.E

$$[3] \frac{\text{دین} -din}{\text{دین} -din} \times \frac{\text{دուն} -dan}{\text{دուն} -dün} \text{ yerine. A.U.E}$$

[4] Bunlara şu misaller de katılabilir: ar-van, şır-van? A.U.E

$$[5] \frac{\text{ار} -ar}{\text{ار} -er} \times \frac{\text{یر} -ir}{\text{یر} -ir} \times \frac{\text{ور} -ur}{\text{ور} -ür} \text{ yerine. A.U.E}$$

[6] Bunlara şu misaller de katılabilir:

ar) ast-ar, dam-ar, tağ-ar, tom-ar, sak-ar, sanc-ar, tim-ar, bal-ar, yul-ar, çap-ar, dav-ar, ah-ar, sın-ar;

er) eğ-er, güz-er, güğ-er, üz-er, (geç-er, kes-er, değ-er, ölç-er);

ir) çiğ-ir, kıs-ir, ağ-ir, çak-ır, sağ-ır, kat-ır, bak-ır, tak-ır, kay-ır, bağ-ır, çay-ır, bay-ır;

ür) siñ-ür, eğ-ür, eñ-ür, tek-ür;

ur) çap-ur, çom-ur, bod-ur, tab-ur, kop-ur, koñ-ur, boğ-ur, ob-ur, ok-ur, çam-ur, muc-ur, uy-ur, tom-ur, ac-ur, kub-ur;

ür) dñ-ür, öğ-ür, böğ-ür, düğ-ür, cök-ür. A.U.E

-mer [1] lâhikası.

-mar):

çok-mar, çomar (mk. çokmak, çokman)

kaş-mar;

-mir):

...

-mür):

-mer):

kat-mar (abank kaidesine uygunsuz);

-mir):

...

-mür):

... [2].

-evi lâhikası.

-avi):

...

-evi):

bit-evi «contigu, ininterrompu, d'une seule venue».

İHTAR. 1 — -ce lâhikası fiilcil tabanlı şu iki kelimeye katılır:

ağlen-ce «amusement»;

düşün-ce «pensée». [3]

İHTAR. 2 — Birkaç türeme sesadları «onomatopé» -adağ (ve daha seyrek olarak [4] -edek) lâhikası katmakla yapılır; ve sert bir düşüş gürültüsü ifade ederler:

-(t)adağ):

ting-adağ;

lopp-adağ (gürültülü yeyiş içişte);

cumb-adağ (suya düşüş);

curp-adağ (çamura düşüş veya bir şeyin birden çıkiverişi, anı bir hades);

pat-t-adağ (veya: pat-t-adan);

zırp-adağ (gürültülü çiğneyiş);

larp-adağ (> >);

kart-adağ veya hart-adağ (çiğneyiş);

şırp-adağ (bir şey kırarken çıkarılan gürültü);

par-r-adağ, zıng(ñ)-adağ, trang(ñ)-adağ,

hop-p-adağ;

-(t)edek):

gümb-edek, gür-r-edek [5].

[1] $\frac{\text{مار} -mar}{\text{مر} -mer} \times \frac{\text{میر} -mir}{\text{مر} -mir} \times \frac{\text{مور} -mur}{\text{مر} -mür}$ yerine. A.U.E

[2] Şu misaller de katılabilir:

iş-mar;

yağ-mar, ihla-mar, kö-mür (köy-mür: köy-mek, yakmak-tan). A.U.E.

[3] $\frac{\text{ca}}{\text{ce}}$ yerine... Buna sarқан-ca, dinlen-ce (istirahat), öğren-ce (ders) gibi

kelimeleri de misal olarak verabiliriz. A.U.E

[4] Bu lâhikanın katıldığı sesadlarının son konsonları tekrarlandığı da olur ki, müellif bunu kaydetmiyor; tarafımızdan böyleleri tekrarlı gösterilmiştir. A.U.E

[5] Buna küt-t-edek de katılabilir. A.U.E

MI.: *gittim gare özledim, yari evde bulamadım kağa kaldım zıñadağ kapudan çıkarken başımı direğe vurdum trañadağ... dereye düştüm cumbadağ* (RADLOFF, Prob., VIII [Kunos], s. 184, tekerleme veya «rendonnée tarque»);

طوطی یازداد اوچوب (*tüti parr-adağ uç-ub.* A.U.E) «le perroquet s'envola subitement (*parradağ*)» (ms. Bibl. Nat., A. f. t. 13, yap. 241, l. 17). Maraş'ta *zırpadağ* yerine *zırpada* derler.

IHTAR. 3 — Yapmacık ve alaycı olan az miktarda birkaç kelimedede yeni Yunanca'nın -oz veya -os lâhikası kullanılmıştır :

kapar-oz (*kap-mağ'tan*) «capture, chaparderie, chapardeur»;

kartal-oz «vieux, uzé, décrépit» (B. de M.) [*kart* «vieux»];

cadaş-os «charlatan» [1].

[1] Bunlara *koğ-oz* (cebi boş), *hol-oz* (aslı *koğ-az*), *zif-os* (*zıp-os*: zıplamak?), *yell-oz* (havaî, başında yel esen kadın), *cağal-oz*, *çağan-os*, *kavan-os* gibi kelimelerimiz de katılabilir.

Bu kelimelerdeki *os*, *oz* eklerinin Yunanca'dan alınmış olduğuna inanan müellife biz bu kanaatinde iştirak edemeyiz: Sonu *o* hecesiyle biten bu lâhika, eski Türkçenin *o* lu olan ve şimdi ekserisi *u* ya çevrilmiş olan *uz*, *us* (*üz*, *üs* + *az(s)*, *ez(s)*) den ibaret bulunan lâhikaların arta kalan bir çeşidinden başka birşey olmasa gerek:

Bu itibarla bütün bu lâhikaların yeri daha evvelce geçen *az* (*ez*), *ız* (*iz*), *uz* (*üz*) lâhikaları sırasında olmak icap eder. A.U.E

AYRIM IV.

EDATLAR (AYGITLAR).

872. Daha yukarılarda görmüş olduğumuz birçok katmaçlar (ve hele tarz ve hal katmaçları § 402 den 474) edat sayılabilir. Bununla beraber biz onları Türkçede tabiatıyla *isim* genel unvanı altına giren katmaç (zarf) bahsinden çekip buraya almak istemedik [1].

Bizim burada uğraşmak istediğimiz asıl edatlar ise şöyle bölümlenir:

- 1° İlgiler (postpositions),
- 2° Bağlaclar (conjunctions),
- 3° Ünlemler (interjections) [2].

I. inci BAHİS. İlgiler.

873. Fransızca «*préposition*»ların Türkçe karşılığı olarak verdiğimiz «*postposition*» (yeri arda olan)lar bu dilde aynıyle Fransızca'dakiler gibi bir rol oynamaktadır. Bu adı vermemizin sebebi şu ki, Fransızca'da «*préposition*» (yeri önde olan)lar demek olup kelimenin önünde bulunarak rollerini gördükleri halde, Türkçe'dekiler (bu dilin hiçbir zaman ön ek alamayıp daima sondan eklenmesi yüzünden (mk. § 9, ihtar) nâzım lık ettikleri kelimenin ancak *ard* ında yer almış bulunmaktadır [3].

[1] İsimden sayılan zarf «katmaç» bahsinin bütünlüğünü bozmamak için müellifin tuttuğu bu yol, şüphesiz ki doğrudur. Ancak bunlar içinde bir kısmının isim olamayıp ancak edattan sayılması lâzım geldiği unutulmamalı. Nasıl ki kelime kısımlarının buna benzer bir girişikliği (zamir + edat) sayılan bitişik zamirler de vardır: *çanta + m*, ve *geldi + k* teki *m*, *k*, vs... gibi ki, bunlardan evvelkisi muzafün ileyh (birinci şahıs) zamiri olmakla (isim) kısmından, ve mânaca mustakil olmamakla (edat) kısmındadır. İkincisi olan *k* fail (birinci şahıs) zamiri olmakla (isim) kısmından, ve yine tek başına mânası anlaşılır olmamakla (edat) kısmındadır. A.U.E

[2] Müellifin ünlemleri manaca müstakil olmayan (edat)lar arasına almasına gelince: bir bakıma bunlar bütün bir cümlenin verebileceği bir kavramı tek başlarına verebilmektedirler; bu bakımdan bunların (edat)tan sayılması bir az güçdür; meğer ki müellif «*particule*» = parçacık, tabirini daha başka veya daha geniş bir mânada almış olsun. A.U.E

[3] Müellifin Fransızca «*préposition*» tabirine karşı Türkçe için verdiği «*postposition*» tabiri, Fransız çocuklarına bu kelimenin rolünü daha iyi anlatmak için verilmiş bir terimdir. Arap tabiriyle (cer ve ilsak) yani çekip ulaştırma edatı denilen bu kelimeyi biz (ilgiç) terimiyle karşılıyoruz ki, birinci kelimenin sonuna katılan bu edat vasıtasıyla daha sonra gelen bir kelime arasında bir mâna ilgisi kurulmaktadır. Bir bakımdan bu tür takılara da benzerler ise de takı değildirler. A.U.E

Bunlar ancak isimlerde ve bir takım isimcil siygalarda (ve hele mastarda) nâzımlık ederler [1].

Mastara veya bir hades (ediş, oluş) isme katılınca bazan ulak «gérondif» tabirleri meydana getirirler ki, bunlardan daha ileride (§ 1426 ve aşağısı) bahsedilecektir.

IHTAR. — Tarifinin gerektirdiği üzere bunlar değişimsiz «invariable» olmakla beraber, bazan zamir eki olan *-ki* yi, ve sonları vokalle nihayetlenmiş olduğu zaman gaibe izafet (mülkiyet) zamiri olan *-si* yi alırlar. Böyle bir özellik şu cihetten izah edilebilir ki: adı geçen o kelime ilginin asıl kendisine değil, isim ile ilginin vücuda getirdiği kelime kümesinin bütününe aittir (Mk. § 1064, bk. misallere s. 623 ve 626 aşağısı vs.).

I. ALEM İSİMLERİNDE MÜCERRET HALİNİ VE BİR TAKIM ZAMİRLERDE AİDLİK «GENITIF» HALİNİ ALAN İLĞİÇLER.

874. Bir takım ilgiçler katılmış oldukları alem isimlerini *mutlak* yani *mücerret* halinde bırakırlar, fakat şahıs zamirleriyle işaret zamirlerinde aittik haline yederlik ederler: *benim, senin, onun, bizim, sizin, bunun, şunun*.

Bununla beraber şu söylenen zamirler cemi alâmetini almış iseler mücerret halinde kalırlar (*biz-ler, siz-ler, on-lar, bun-lar, şun-lar*).

ile VE *siz* İLĞİÇLERİ.

إله *ile*

875. إله *ile* ilgici, beraberlik bildirir:

Ml.: إله ارقداشم *arkadaş-ım ile* «avec mon camarade»;

سزله *siz-ler ile* «avec vous»;

سزك *siz-iñ ile* «avec vous».

876. Eger kelime bir *konsonla* nihayet bulmuş ise, *ile* ilgici *le* şeklini alabilir. O zaman vokaller ahenkli kaidesine uyar (halbuki *ile* sureti, esas bakımdan bu kaideye girmez) ve yazıda üst yanındaki kelimeye katılır.

Ml.: دفاتھ *defât-la* (def'ât, arapça *دفعه* *def'a* nın cem'i); keli. keli.: «defalar-la» yani *çok defalar* «souvent».

[1] «Gouverner, régir» karşılığı olarak öteden beri kullanılan «nâzım olmak, nâzımlık etmek» tabirini Türkçe bir terimle meselâ «yedilemek, yederlik etmek» suretlerinde ifade edebiliriz: Meselâ «sandalla geldi» cümlesinde *geldi* fiili ile *sandal* kelimesi arasında bir ilgi kuran edat *la* dır; ve *geldi* fiili *la* ilginin yidişler, *la* ilginin yederlik eder. Yine meselâ: *senin kadar* kümesinde *sen* ve *kadar* kelimeleri arasında ilgi kuran *in* eki (veya edatı) dır; ve *kadar* kelimesi *in* ilginin yidişler, *in* ilginin yederlik eder. A.U.E

Eğer kelime bir vokalle veya kendinden evvel başka bir konson bulunan kaypak bir konsonla nihayetlenmiş ise, tam şekil olan *ile* kullanılır :

Ml. : *para ile* «avec de l'argent, pour de l'argent»;
adl ile «avec justice».

Bunula beraber kelime gaibe izafet (mülkiyet) zamiri olan *i* vokaliyle nihayetlenmiş ise, yine *ile* suretindeki tam okunuş kalmak üzere *la, le* kısaltık şekli kullanılabilir.

Ml. : *hakki ile* «dûment»; keli. keli. : «avec son droit, son mérite»;
rizâ-sı ile «avec son consentement».

IHTAR. 1 — *veçh* kelimesi iki konsonla nihayetlenmiş olmakla beraber, ekseriya kısaltık *-le* şeklini alır : *veçhle* (§ 899, ihtar ve 1451).

IHTAR. 2 — Konuşma dilinde bazan, yazı dilince kabul edilmiş olmıyan *ile-n* ve *-le-n* [1] şekillerini kullanılır. Bunula beraber bu şekillere *Kitab-ı Dede Korkud* da rastlanmaktadır. Yine bk. § 1343, Haşiye, 2.

Bir takım zamirlerin aitlik «génitif» hali istediğine dair olan kaideye bu halinde riayet edilmez :

sen ile-n «avec toi» gibi ki *sen-ile* [2] de denilir.

[1] Bunlardaki *n*: *kıış-ın, yaz-ın* daki aletlik edatı olan *n* dir ki, sonu vokalli kelimelerden sonra gelir. A.U.E

[2] Bunlar lehçemizde *sen-le-n* (= *sen-nen*) ve *sen-le* suretinde kullanılmakta olup *ile* şekliyle bu yolda kullanılmaz. (Ykl. : *an-nan şeker*).

ile ilgici ya böyle bütün haliyle, ya kısaltık haliyle kullanılabilir :

Bütün haliyle :

a. Sonu konsonlu kelimelerde : *Mehmet ile, göz ile, vs.*

b. Sonu vokalli kelimelerde : *Sıra ile, şişe ile, babası ile, v.s.*

Bu son durumda iki vokal yan yana gelmiş olacağı için, araya bir *y* getirerek idgamlı da söylenir :

dedesi(y)ile, şişe(y)ile, sıra(y)ile.

Bu durumlarda *y* den sonraki vokal kalıp düşmekle, iki suretli bir söylenişe yol açılır :

a. *ile* nin *i* si düşmekle üst tarafındaki hecenin ahengine uyarak *la, le* söylenir (eğer hece sonunda *a, e* varsa) :

şişe(y)le, sıra(y)la.

Ihtar. — Sonu vokallilerden sonra *ile* nin kısaltıkları olan *la, le* gelmez :

sıra-la... şişe-le denmez.

b. *ile* nin *i* si düşmekle üst tarafındaki hecenin ahengine uymaz, ve sadece *le* söylenir. Fakat bu takdirde kelime sonundaki vokalin *i* olması şarttır ki bu *i*, kendinden sonraki *y* le birleşik bir halde uzun *î* vokalinin vücude getirir.:

dedes(i-y)-le.

Eğer sonunda kalın *i, n* veya ince *ü* bulunursa, bütün bunlar yine *i* ye çevrilerek uzun *î* vokali halinde söylenir.

örtüsü(i-y)-le, kuzusu(i-y)-le, karısı(iy)-le.

Bunlar halk konuşma dilinde hem (*la-n, le-n*) ile, hem de gaip zamiri *n* li olarak ahenge uygun söylenir :

örtüsü(n)le-n, kuzusu(n)la-n, karısı(n)la-n, gibi. A.U.E

877. Çağatayca'nın *bir-le-n* (*bi-le-n*) ve *bir-te* ilgiçleri Osmanlıca'nın *i-le-n* ve *i-le* ilgiçleriyle aynı mânadadır:

Ml.: کون بیرلا آی *g'ün birlä ay* A.U.E güneş ile ay «le soleil et la lune» (*Hos. -ü-Şir.*, yap. 7) [mk. 380];

غم بیرلان ایدم هم نفس *gam birlän idim hem nefes*. A.U.E «j'étais en tête-à-tête avec ma tristesse» (Mahz. Mîr Hayd. yap. 3). Yine muk. § 439, *sonları*.

birle kelimesi Osmanlıca'da (mücerret isimlerle, bk. § 879, *sonları*; yine mukayese § 1399) aletlik mânasında bir eski kelime halinde kalmış bulunuyor.

878. *ile* ilgisinin muhtelif kavramları şunlardır.

1° Arkadaşlık, yoldaşlık, beraberlik bildirir.

سلامته *selâmet-le* veya دولتله *devlet-le* keli. keli.: «avec sécurité, avec bonheur», «Adieu!» [1].

چوچوق ایله یوله کیتمه یوکک دوشرسه کولر *çocuk ile yol-a git-me, yük-ün düş-er-se gül-er* (Ata sözü) «ne te mets pas en route avec un enfant; si ta charge tombe, il en rira» (proverbe).

Bu kelime: برابر** *berâber* «ensemble» ve برلکده *bir-lik-de*; keli. keli.: «dans l'unité» ve eski Osmanlıca'da بيله *bile* (mk. § 437, *ihzar*) kelimeleriyle pekleştirilebilir.

Ml.: سنه برابره *sen-în-le berâber* «avec toi»;

اوغلیله بيله هلاک ایلدیلر *oğliy-le bile helâk eyle-di-ler*. A.U.E «ils le firent périr avec son fils» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 46).

Bu kelime ardınca *berâber* kelimesi geldiği zaman, رها *rağmen* «malgré» mânasını da verebilir.

Ml.: بونکه برابره *bun-un-la berâber* «malgré cela» (= بونکه رها *buñ-a rağmen*, mk. § 908).

Eski Osmanlıca'da *ile* kelimesi başlı başına bu mânaya gelebiliyordu:

بو جمله ایله *bu cümle ile* (A.U.E), bütün buna rağmen «malgré tout cela» (*Hümâyün Nâme*, s. 7);

کتاب مذکور بو نفاسته زاویه نسیانده ... متروک ... قالیدی *kitâb-ı mezbûr bu nefâset-le zâviye-i nisyan-da... metrâk... kal-ıdı* [2] «le livre en question malgré sa beauté, serait resté abandonné au coin de l'oubli» (*Ayni eser*).

[1] Müellif bunu böyle «Allaha emanet ol» mânasında bir kelime ile tercüme ediyorsa da, bu bizece «uçurlar olsun; yolun açık olsun; güle güle git; selâmetle, devletle git» mânasında olmak üzere, giden için hayırlı bir temenni yerindedir. A.U.E

[2] Bu fiili *kalıdı* ve *çalaydı* suretlerinde okumak mümkündür; fakat bunun nasıl okunmak gerektiği asıl bu cümlelerin bulunduğu ibarenin gelişinden gidisinden daha iyi anlaşılabilir. *çalaydı* sureti (şart ve temenni) bildiren bir siygadır ki, (nefis bir kitabın unutulmuş bir köşede bırakılmış olması) temenni edilir bir şey olmadığı için, bu mânaya gelmemesi lâzımdır. Şart mânasında olsa, bağlı olacağı ezza cümlesinin de bu cümle ardınca getirilmesi icap ederdi. Bu da yapılmadığına göre, bu siygayı *kalıdı* suretinde almak ciheti kalıyor.

Böyle siygalar için ise (İbn-i Mühennâ lûgati s. 100, satır, 13 - 16) şöyle denilmektedir:

Mazi fiillerinin kökündeki son harf, esre i, ı ile harekelenmiş olduğu zaman, fiilin (çabuk ve birdenbire) olduğunu bildirir:

keldi (hemen ve birdenbire geldi); *barıdı* (hemen ve birdenbire gitti); *kazıdı* (hemen ve birdenbire kazdı).

IHTAR. — *ile* ilgici Fransızca'nın «avec» ilgici gibi çoğu zaman mücerret isimlerin sonuna gelerek katmaç (zarf) tabirleri vücuda getirir (mk. § 533 ve 488, zeyil).

Ml. : *تولايلا kolay-lık-la* «avec facilité, facilement»;

ممنونيهت memnūniyet-le «avec satisfaction, avec plaisir, très volontiers».

879. 2° *ile* kelimesi, Fransızca'daki muadili gibi alet, vasıta bildiren isimlerle beraber bulunur, ve bu sebeple bir aletlik edatı «instrumental» rolünü görür :

Ml. : *بچاقه كسمك bıçak-la kes-mek* «couper avec un couteau»;

بر طاش ايله ايكى قوش اورولماز bir taş ile iki kuş vur-ul-ma-z (Ata sözü) «on ne tue (frappe) pas deux oiseaux avec une (seule) pierre» (proverbe);

سهبر ايله قاره تحتته يى دلر cehd ve sabr ile färe tahta-yı del-er (Ata sözü) «grâce au zèle et à la patience, la souris troue la planche» (proverbe).

880. 3° *ile* ilgici, aynı kelime kısımlarından ikisi arasında yer almış bulunursa, ve «et» bağlacına muadil olur. Başka türlü söyliyelim: bu ilgicin mânası zayıflayarak esasen kendinde var olan uymukluk «subordination» mânası aletâde bir düzendeşlik «coordination» mânasına çevrilmiş bulunur :

Ml. : *آدمه حواي ايليس اغوا ايشدى Adem-le Havvū-yı İblis iğvā et-di* «c'est Satan qui a tenté Adam et Ève»;

او ياپانله اولتلك الله يارديميدير ev yap-an-la eule-n-en-iñ Allah yardım-cı-sı-dir (söylence) «Dieu protège celui qui bâtit une maison et celui qui se marie» (diction);

آت ايله عورته اينان اولماز at ile avrat-a inan ol-maz (Ata sözü) «il ne faut se fier ni au cheval, ni à la femme» (proverbe).

Böyle kullanılan *ile*, uymukluk mânası vermediği için zamirlere dair olan kaideyi bu bakımdan hesaba katmaya mahal yoktur; bunların hepsi mücerret halleriyle yapılmış olurlar :

بن ايله سن ben ile sen «moi et toi».

ile ilgiciyle vücuda getirilen katmaçlık (zarflık) tabirler için bk. § 1312 ve 1426).

Sonu vokalli olan fiil köklerinin sonundaki esre ise, işba edilerek söyleyişte ve yazıda *y* ye çevrilir :

sözläyidi (hemen ve birdenbire söyledi).

Bu izah ve misallerden anlaşıldığına göre, mazi siygasındaki kökün sonuna getirilenler sadece *i*, *ı* vokalleri gibi görünüyorsa da, mânasının da gösterdiği üzere bu, *iv-mek* (acele etmek) fiilinin kökü olan *iv* olacaktır; ve bundaki *v*, söyleyişte ve yazıda sonradan düşmüş olmalıdır. Şu halde nasıl yapılış: fiil kökü üzerine *iv-mek* mastarı katılmak suretiyle vücuda getirilen bir mürckkep fiilden ibarettir.

Müellifin verdiği misale gelince fiil, *kalıdı* (hemen ve birdenbire kaldı) suretinde olunca, cümlelerin mânası da :

«O kitap bu nefisliğiyle beraber unutulmuş bir köşede bırakılmış kalıverdi» olsa gerektir. İbn-i Mühennā'nın verdiği bu siyga şekline ve misallerine biz bir başka yerde rastlamış değiliz. Bu kitabın müellifi de böyle bir siyganın varlığından gerek burada ve gerek eserinin başka bir yerinde bahsetmiş değildir. A.U.E

سز $s(i, u, ü, u)z$.

881. سز (Eski Osmanlıca'da: سوز، سوز) : *siz, siz.. sūz, suz «sans»* ilgici şunların tersad «antonyme» leridir :

1° *إله ile* ilginin :

Ml. : سنز یا شاه ما یور *sen-siz yaşa-ya-ma-yor* «il ne peut vivre sans toi»;

شمس سز چاقما یکنز *şems(ş)iye-siz çık-ma-yıñız* «ne sortez pas sans parapluie»;

بونی جواب سز اراقا *bun-u cevab-siz bırak-ma* «ne le laisse pas sans réponse, ne te laisse pas faire».

2° *-li* ekinin.

siz edatı bu haliyle türemli bir sıfat eki rolünü oynayıcı olarak ta sayılabilir (bk. 533, 540, 541, 488 zeyl).

IHTAR — XV inci ve XVI inci asırlarda *siz* ilginin alan kelimelerden evvel bazan zamirel bir *n* getirilirdi (§ 253). Bu hususilik başka yerlerde ancak ismin hallerinde (ismin insirafında) ve o da *ca, ce* ekiyle birlikte olduğu zaman görülürdü ki, bu ekin kendisi de eski bir haliyet sonucu «désinence casuelle» dir (§ 917, İhtar).

Ml. : یاردم سوز، یاردم سوز *yardım-ın-siz, yardım-un-suz* A.U.E «sans son aide» (1426 yılı yazmaları, yaprak V° 27; Hul. Şāhī, yaprak V° 32).

er-i dü(e)star-un-suz : Erkeğinin izni olmadan A.U.E «sans la permission de son mari» (1426 yılı yazmaları, yap. 127 V°, iki yerde); Mk. bir de VAMB., Alt. Osm., s. 48, l. 17;

ندیر آن سز صحبت و عیش و عشرت آنزدی *Nedir [1] an-siz suhbet ve 'iş-ü 'işret etmez-di* A.U.E «Nedir ne faisait jamais une partie de plaisir sans lui» (LĀMĪ'Ī, İbret-Nāme, yap. 48 V°);

آن سوز اولاز *an-suz [2] ol-ma-z* A.U.E «(c'est) indispensable» keli. keli. : «sans quoi, c'est impossible» (1426 yılı yazmaları, yap. 15).

[1] Bu kelimenin Arap harfli imlâsında *d* nin üzerinde yazılmamış bir nokta bulunması ve kelimenin esası «Ned'ir» olması da mümkündür. *Nedir* ismine rastlamadığımız halde, *Nezîr* (= Ned'ir) has ismi halâ yaşamaktadır. A.U.E

[2] Müellifin üçüncü şahıs (gâip) zamiri dediği : *on-suz* kelimesindeki *n* olsa gerek ki, bundaki *n* için eskimsektir, deniliyor.

Fakat bu *n* için zamirel denilmesinden maksat : «bu yalnız zamirlerde görülür» mânası ise doğrudur.. Yok «kendisi de zamirdir» demek ise, yanlıştır. Çünkü bu, zamirlerin eski şekillerinde esasen var olan bir konsondur ki, bugün meselâ lehçemizde mücerred hallerinde düşmüş görünüyor :

Mücerred halinde :

bu, şu, o.

İnsiraf hallerinde :

bu(n)

şu(n)

o(n) = a(n)

u, a, da, dan, uñ - ca - cı/ayın - lar, vs.

Zamircil *n*, üçüncü şahıs (gaip) zamirinde bir eskimek «archaïsme» olarak kalmış bulunuyor.

اونىز اولاز قىلدىن بىر شرط *on-suz ol-ma-z kabil-in-den bir şart* A.U.E «une condition sine qua non».

2. ايجون için İLGİCİ.

882. ايجون (چون) -içün «pour» ilgici bugün daha ziyade ايجين için imlâ ve söylenişiyle kullanılmak yolunu tutmuştur (Çağatayca'da: اوجون *oçün* yazılır) [1].

MI.: چوقلر ايجون *çocuk-lar için* «pour les enfants»;

اونك ايجون *on-uñ için* «pour lui, pour cela, à cause de cela».

o(n) zamiri, *l > n* değişimiyle *ol* zamirinin bir çeşidi, *a(n)* da yine bir başka çeşidi olsa gerek. Bu *n* leri eski tabirle «vikāye nunu» diye sonradan söyleniş kolaylığı için getirilmiş bir sığınak «intercalé» konson saymak bizce doğru görünmüyor. Öyle olsaydı yalnız iki vokal arasına getirilmiş olması lâzımdı. Halbuki *bu-n-da*, *bu-n-dan*, *bu-n-ca*, *bu-n-lar* vs. gibilerde bir vokalle bir konson arasında da görülmektedir. A.U.E

[1] Bu kelimeyi *gaye* mânasına *uc* dan yapılmış *uç-un* kelimesinin ince ahenklişi diye sayanlar varsa da, bizce bu, (karşılık, misilleme) mânasındaki *oç* kelimesinden yapılmıştır:

oç-ün = karşılık olarak, misilleme olarak...

oç = 1. Bahis tutuşulan şey; 2. bedel, garaz, karşılık; 3. kısas, 4. kin, intikam (dergi); *oç-ür-lü*, *oç-ür-ü* = sebebiyle, hasebiyle (dergi).

Kaldı ki, eski Türk (Orhun, Yenisey) kitabelerindeki Gök Türk harfleriyle de bunun *oçün* suretinde olduğu anlaşılıyor: (Tonyokuk: 40 - 41 batı taraf.):

𐰇𐰏𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤

Z I B N 'Y 'T S U K O N 'Ç Ö K U D 'K 'L R 'Y İ R E N 'A T

BİZ DİYE ÇOK * İÇİN FERMANLADIĞI TANRI

𐰇𐰏𐰤 x I Y N I : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤

Z I M 'D S 'Ç N Ü S Z I M 'D 'A M K R O K

SAVAŞTIK

KORKMADIK

(Aynı yer, 55—56):

𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤

N 'Ç Ö M 'K U D N 'A G Z 'A K M 'L İ G U D U N 'Ç Ö N I K U D N 'A G Z 'A K

İÇİN (BEN)ÇALIŞTIĞIM DEVLETİM(E) METBU' İÇİN (O)ÇALIŞTIĞI

𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤 : 𐰏𐰤𐰏𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤𐰤

I D L O B N 'D U B 'Ä M 'Y N 'D U B I D L O B L İ 'Ä M 'Y - L İ

OLDU MİLLET DE MİLLET OLDU DEVLET DE DEVLET

(Her üçüncü satırdaki kelimeler sağdan sola okunacak.) A.U.E

Bu ilgiç *ile* (§ 375) ilgiciyle aynı surette ve aynı şartlar içinde (دوے *çün* çeklinde) kısaltık olarak kullanılabilir; fakat şu fark ile ki, bu kısaltığı *ile* den daha seyrekçe olur, ve yalnız yazıya kısıtlı kalarak söylenişte bir tesiri olmaz (nazımda ise vezin zaruretlerine göre söylenişe tesir ettiği de olur.)

MI.: سنکچون *sen-iñ için* (bazan nazımda *sen-iñ-çün*) «pour toi»;
باغچه سیچون *bağçe-si için* [1] «pour son jardin».

883. *için* ilgisinin şöyle bir takım muhtelif kavramları vardır:

1° *Gayelik* «final» bir mânası var ki, Fransızca'nın «en faveur de, en vue de, pour, au bénéfice de» tabirlerine muadildir:

MI.: آق آقچا قاره کون ایچوندور *aq aqça kara gün için-dür* (Ata sözü) «l'argent blanc est pour les jours noirs» (proverbe).

için ilgici böyle kullanılıncı, çoğu zaman mastarın sonuna (bazan da izafet «mülkiyet» zamirli veya izafet «mülkiyet» zamirsiz *-me* li bir hades ismine) getirilir:

MI.: ایچون کلدی *siz-i g'ör-mek* (ve daha seyrek olarak: *g'ör-me* [2]) *için g'el-di* «il est venu (pour) vous voir»;

مجاهدین اسلامیه ناکل مظفریت اوله لری ایچون دعا ایتدیله *mücahidîn-i islâmiye-niñ nâ'il-i muzafferiyet ol-ma-ları için da'â et-di-ler* «ils ont fait des prières pour que les guerriers musulmans obtinssent la victoire».

Eski Osmaulca'da aynı mânada *ecl-i için* suretinde bir ilgiç tabiri kullanılırdı:

MI.: محضا خراج ویرمک ایچون متفرق اولورلرמש *mağzâ harac vir-me-mek ecl-i için müteferrik* [3] *ol-ur-lar-mış*. A.U.E «il paraît qu'ils se dispersent, uniquement pour ne pas payer l'impôt» (Rouen, No. 1052 yazmaları, yap. 62 V°).

İHTAR. 1 — İlgiçlerin şahıslı bir fiil siygasına yederlik edemeyecekleri hakkındaki kaidenin dışında olarak, *için* ilgici bazan müftet gaibe emir siygasıyla kullanılır ise de, böylesi hiç de fasih sayılmıyor:

siz-i g'ör-sün için g'el-di «il est venu (pour) vous voir».

[1] Aynı durumdaki *ile* ilgici için söylediğimiz hükümler, bunda da yürürlüktedir:

bağçe(i-y) için, babas(i-y) için, haqq(i-y) için, örtüs(i-y) için vs. A.U.E

خانه مک اکثر اوکندن کچدیکیچون مطلقا *hâne-m-iñ ekser ön-ün-den geç-diğ(i-y) için mut-laqâ* (İsmâ'il Safâ);

هم ساکن طوردیچون حجاب ایدر *hem sâkin durduğ(i-y) için hicâb id-er* (Liberte - Hâmid);
k'eder-im-iñ art-ma-sı için sev-in-mek iste-r-im (Hâmid). A.U.E

[2] Bu türüsü (hafif mastarla olanı) hemen hiç kullanılmaz.

Başka mastarla misal:

sen-i al-mak için sen-i ver-di-m (Hâmid - Mağber);

Mastarların ardınca başı vokalli *için* gibi kelimeler geldiği zaman *k, k* lar *ğ* ye çevrilerek bu vokallerin *g* ye vasledildiği şark ve cenup vilâyetlerimizde çok görülür:

al-moğ- için, gelmeğ- için vs. A.U.E

[3] Müellif *müteferrik* kelimesini «dispersé» diye tercüme ediyor ise de, bunun Osmanlı tarihinde başka bir hususî mânası olsa gerek: (dağılmak) mânası buraya uygun görünmüyor.

Meselâ bakınız *müteferrika polisi*: merkezlerden birine tâyin olunmayıp mütenevvi işler gören polis.

Yine bakınız *Ibrahim Müteferrika*. A.U.E